

Hogyan befolyásolják a teljes szövegű folyóiratok a könyvtárközi kölcsönzésben kért folyóiratcikkek számát?

A felsőoktatási könyvtárakban ma már mindenütt a világban sok folyóirat teljes szövegét el lehet érni adatbázisokon vagy egyedileg előfizetett folyóiratokon keresztül. A teljes szövegű folyóiratok száma évről évre növekszik, és ez megváltoztatja a könyvtárhasználatot. Sok könyvtáros teszi fel a kérdést, hogy ez a tény mennyire befolyásolja a könyvtárközi kölcsönzéssel kért cikkek iránti igényt.

A *Susquehanna University Blough-Weis* elnevezésű könyvtárának munkatársai a kérdés megválaszolására végezték az 1995/96 és a 2004/05 között eltelt tízéves időszakot. A teljes szövegű folyóiratok a 90-es évek, vagyis a vizsgált időszak kezdetén tűntek fel először ebben a könyvtárban is, és számuk az időszak végére 0-ról 15 253-ra nőtt. Ugyanezen időszak alatt a könyvtárközi kérések száma 3208-ról 2427-re esett vissza, ami 24%-os csökkenést jelent.

Elektronikus teljes szövegű folyóiratokon azokat a folyóiratokat értik, amelyek vagy közvetlenül a könyvtárakban állnak számítógépeken rendelkezésre vagy a könyvtár honlapján keresztül érhetőek el más szolgáltatók (pl. Gale, EBSCO) csomagkínálatában, illetve egyedi előfizetéssel.

Az elemzésben a független változó a teljes szövegű folyóiratok száma évenként, a függő változó pedig a könyvtárközi kérések száma évente, amely a független változóban történt változás hatását mutatja. A kutatást a tízéves időszak éves jelentéseire alapozták.

A helyzet felmérése az USA-ban és azon kívül

A saját könyvtárban végzett kutatás mellett folytattak irodalomkutatást is, áttekintették az ebben a témakörben megjelent publikációkat.

2005-ben *Nancy Egan* New York-i könyvtáros megállapította, hogy a teljes szövegű folyóiratok könyvtárközi kölcsönzésre tett hatását a fentebb említett időszak első részében még nem észlelték igazán, csak a 2005. évet megelőző hét évben kezdtek foglalkozni vele. Az USA-n kívüli országok viszont a könyvtárközi kérések erőteljes csökkenését tapasztalták. A *British Library*-ban például 1998/99 és 2001/02 között 1,6-ról 1,3 millióra esett vissza a kérések száma.

Az USA-ban vegyesek a tapasztalatok. A *Kutató Könyvtárak Szövetségének (Association of Research Libraries = ARL)* egyik tanulmányában *Mary Jacobs* megállapítja, hogy 59 ARL könyvtárban 1996 és 2002 között a kért cikkek átlagos száma 13 ezerről 17 ezerre nőtt. Szerinte ennek az lehet az oka, hogy a kutatókönyvtárak a magas költségek miatt nem tudnak már olyan sok folyóiratot előfizetni.

Yue és *Syring* a *Nevadai Egyetemen* figyelték az elektronikus folyóiratok használatának hatását. Ott 1995-től 1999-ig emelkedett a könyvtárközi kölcsönzési kérések száma, aztán három évig csökkent, és 2003-ban ismét felszökött. Az ő magyarázatuk a 2003-as emelkedésre az, hogy a másolatokért kért díjak csökkentek, intenzívebbé vált a kutatómunka, a következtetésük pedig az, hogy a könyvtárközi kölcsönzés továbbra is stabil szolgáltatás marad a felsőoktatási könyvtárakban.

A Susquehanna-i helyzetkép

A *Susquehanna University* magánegyetem Pennsylvániában, 2005/06-ban 1900 beiratkozott hallgatója volt, akit 160 oktató tanított. A *Blough-Weis* könyvtár 240 ezer kötetel rendelkezik és 15 395 nyomtatott valamint elektronikus folyóirattal. 1998 és 2001 között csökkent a könyvtárközi cikk-kérések száma, 2001 után azonban nem folytatódott a csökkenés.

Ez hogyan magyarázható? Mi történt az évek során? 1996 előtt csak egy papírállapot kitöltve lehetett folyóirat-cikkeket könyvtárközi kölcsönzéssel beszerezni. 1996-ban bevezették az online kitölthető űrlapot. Az online továbbítás egyszerűsége és gyorsasága miatt a kérések száma évről évre nőtt. 2003-ban pedig véglegesen megszüntették a papíralapú kéreőrlap használatát. A kéréseket hallgatók, és egy ügyintéző munkatárs továbbítja az OCLC felé, a beérkezett másolatokat vagy papíron juttatják el vagy ha elektronikusan kapták, akkor a 2000-ben bevezetett Ariel szoftverrel továbbítják a kérőknek. Ariellel az átlagos feldolgozási idő 7 napról 4,7 napra csökkent. Az is lehetséges, hogy a felgyorsult feldolgozási idő is hozzájárult a kérések számának nem folytatódó csökkenéséhez.

Megállapítások és következtetések

A Blough-Weis könyvtár adatai azt mutatják, hogy az elektronikus teljes szöveges folyóiratok számának növekedése együtt jár a könyvtárközi cikk-kérések számának csökkenésével. De amíg a teljes szöveges folyóiratok száma folyamatosan növekedett évről évre, addig a könyvtárközi kölcsönzési kérések száma csak a 2000-es évek elejéig csökkent gyors ütemben, utána a csökkenés megállt. A kérések száma ingadozott, de viszonylag stabil maradt az elmúlt években.

Az 1995–98-as évek átlaga 3496 kérés volt, az utána következő három évben az átlag 2227 kérés. Ez 40%-os csökkenést jelentett. De 2001/02-től az átlagos 2644 kérés már nem csökkent számottevően 2005 végéig.

Az első ötéves időszak (1996–1999) 40%-os csökkenését az OCLC 1996–1997-es tanévben megjelenő, akkor több mint 1000 folyóiratot tartalmazó *FirstSearch* adatbázisa jelenthette. Az 1995–2000-es időszakot a könyvtárközi kölcsönzéssel kért cikkek számának általános csökkenése jellemezte. A 2001–2005 közötti években azonban a kérések száma azonos maradt, sőt kicsit emelkedett. 2001/02 volt az az első tanév, amikor a kéréseknek több mint a felét már online kitölthető űrlapon adták fel. Ugyanekkor, 2000 nyarán vezették be az Ariel szoftvert is, ez az átfutási időt csökkentette nagymértékben. Ez a két technikai újítás járult hozzá jelentősen ahhoz, hogy a könyvtárközi kölcsönzés is beállt az olyan szolgáltatások közé, amelyek kielégítik a mai „azonnal szeretnék mindent megkapni” felhasználói mentalitást. Elmondható, hogy ebben a könyvtárban a könyvtárközi kölcsönzéssel kért cikkek száma nem csökken annak arányában, ahogy a teljes szövegű folyóiratok száma emelkedik.

A további kutatások nagy feladata lesz kideríteni, hogy a könyvtárak számára mikor melyik a kedvezőbb a költségek szempontjából: a teljes szövegű folyóiratok előfizetése vagy a cikkek könyvtárközi kölcsönzéssel való beszerzése.

/RHEINER, V. Renee: How electronic full text journals impact interlibrary loan article requests at a small, liberal arts university. = Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery & Electronic Reserve, 18. köt. 3. sz. 2008. p. 375–386./

(*Burmeister Erzsébet*)

LEBOVITS IMRE munkássága a BME Könyvtárában

DR. LEBOVITS IMRE (1929–) gépészmérnök, a BME Központi Könyvtárának nyugalmazott főigazgatója a második világháború után előbb szakmát tanult, majd 1953-ban diplomázott a Budapesti Műszaki Egyetem Gépészmérnöki karán, később mérnök-közgazda oklevelet is szerzett. Egyetemi munkáit tanársegédként kezdte, majd tanszékvezető lett. Igazgatóhelyettese volt a BME Hő- és Rendszertechnikai Intézetének és tevékenykedett az egyetem szakszervezeti titkáráként. 1980-ban védte meg „A magyar alumíniumipar helyzete és szerepe a struktúra átalakítási politikában.” c. doktori értekezését a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen.

1984. november 15-től bízta meg a Műegyetem rektora az egyetemi könyvtár igazgatói teendőinek ellátásával, majd az Egyetemi Tanács javaslatára 1985. november 1-jei hatállyal a művelődési miniszter könyvtárigazgatóvá nevezte ki. 1988-ban főigazgatói megbízást kapott.

A könyvtár – Lebovits Imre vezetésének hét éve alatt – jelentős fejlődésnek indult:

1988-89-ben eredményesen lezajlott a teljes körű állományrevízió.

Szorgalmazta a könyvtárgépesítést, az első három IBM PC/AT személyi számítógép 1987-ben érkezett meg a könyvtárba. A gépeken néhány segédsoftveren kívül az UNESCO által kifejlesztett *Micro-ISIS* nevű szöveges adatbázis-kezelő rendszer volt telepítve. Kezdetben hét adatbázist hoztak létre, többek között az egyetemen megtalálható folyóiratok lelőhelyeit, az 1988-tól megjelent egyetemi jegyzeteket, illetve a szak-tájékoztatók által készített és készítendő szakbibliográfiák tételeit tartalmazó adatbázisokat. A számítógépek beszerzése lehetővé tette, hogy 1987 augusztusától megkezdődjön az online számítógépes irodalomkutatás.

Lebovits Imre könyvtárvezetése idején, – az országban elsőként – tért át a könyvtár az ALEPH integrált számítógépes könyvtári rendszer használatára. Az ALEPH rendszert 1991 májusában installálta a cég képviselője. Először a Szakolvasóban elhelyezett állomány, az 1985 után megjelent könyvek, a Műegyetemen megvédett doktori disszertációk, jegyzetek és az egyetemi gyűjtemény adatai kerültek be a számítógépes rendszerbe, majd folyamatosan bővült a gépre vitt állományrészek száma. Az ALEPH integrált könyvtári rendszernek kezdettől minden modulját használta a könyvtár, a gyarapítási és a folyóiratnyilvántartási modulok kivételével. A Szakolvasóban 1991 őszétől, az 1992/93-as tanévtől pedig a könyvtár kölcsönzési részlegében is az ALEPH rendszer segítségével történt a kölcsönzés. 1992-ben megkezdődött a könyvbeszerzés és az állományba vétel számítógépes nyilvántartása a gyarapítási modul használatával.

A könyvtár fejlődésében fontos lépcsőfok volt, hogy az 1986–1990 közötti időszakra vonatkozó fejlesztési koncepció értelmében 1991 októberében elkészült az egyetem központi épületének alagsorában a könyvtár Szakolvasója, mely az intézmény első szabadpolcos olvasóterme volt. Itt kaptak helyet a legfrissebb magyar és idegen nyelvű szakkönyvek. Az olvasóteremben helyezték el az értékes kémiai, vegyészeti kézikönyv-gyűjteményt. Az ünnepélyes átadást 1991. október 9-én tartották, a megnyitón beszédet mondott dr. *Pungor Ernő* akadémikus, tárca nélküli miniszter.

1990-ben Lebovits Imre megszerezte az egyetem számára a külkereskedelmi jogot, így 1991-től a BME egész könyvtári hálózatának, beleértve a Központi Könyvtárat is, közvetlenül a *Swets & Zeitlinger* holland cég szállította a külföldi folyóiratokat. A munkafolyamat felügyeletére a könyvtárban elkészült a *Micro-ISIS* alapon működő Regiszter elnevezésű folyóirat-nyilvántartó adatbázis. Ennek eredményeként a teljes egyetemi folyóirat-állományról naprakész, teljes kép állt rendelkezésre.

Lebovits Imre – nyugalmazott könyvtári főigazgatóként – 2005. augusztus 20-án, életútja elismeréseként, a Magyar Köztársaság elnökétől a Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje (polgári tagozata) kitüntetését vette át.

Születésnapja alkalmából jó egészséget, hosszú, tevékeny életet kívánnak volt munkatársai!

(BME OMIKK)